

A kognitív metaforaelmélet alkalmazása a magyar mint idegen nyelv oktatásában

X. Alkalmazott Nyelvészeti Doktoranduszkonferencia
2016.02.05.

Palágyi László
ELTE
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Kulturális Nyelvészet Doktori Program

Az előadás felépítése

- A gyakorlati hasznosítás elméleti kérdései
 - a kognitív metaforaelmélet idegennyelv-tanításban való alkalmazásának elméleti szempontjai
- A gyakorlati hasznosítás
 - az idiómák kognitív szempontú tanításának általam kidolgozott módszerei és tapasztalatai

A kognitív metaforaelmélet alapjai*

- fogalmi metafora: AZ ÉLET UTAZÁS
forrástartomány (UTAZÁS) → céltartomány (ÉLET)
megfelelések: élet \approx út; ember \approx utas; akadályok az úton
 \approx nehézségek az életben
- metaforikus nyelvi kifejezés: *válaszút előtt állok; sok minden ment keresztül az életben; rossz útra tért stb.*
- a metafora funkciója: díszítőeszköz/nyelvi rendszeren kívüli anomália \rightarrow \leftarrow a jelentésképzés/megismerés „hétköznapi” stratégiája
- a metafora alapja: hasonlóság \leftrightarrow tapasztalati alapú motiváció (fizikai – szeretet \approx melegség, szerkezeti – élet \approx szerencsejáték)

Interkulturális nyelvészeti aspektus

- testesültség→univerzalitás: A BOLDOGSÁG FELFELÉ IRÁNYULTSÁG: *Emelkedett hangulatban voltak;* ang. *They were in high spirits;* kínai *Ta xing concong de*
- kulturális kontextus→specifikusság: A DÜH EGY TARTÁLYBAN, NYOMÁS ALATT LÉVŐ FORRÓ FOLYADÉK → japán A DÜH A HASBAN VAN; kínai A DÜH A FELGYÜLEMLETT CSI-ENERGIA
- univerzalitás (testesültség) ↔ specifikusság (kulturális kontextus)
- idegennyelv-tanítás: az univerzális metaforákat tudattalanul átvesszük, csupán specifikus szinten problematikusak
univerzális fogalmi metafora ismerete → metaforikus nyelvi kifejezés ismerete

A metaforaelmélet egyik kritikája

- pszichológiai realitás kérdése („holt metaforák”)
- a metaforakutatás szintjei (Kövecses 2006):
 - egyén feletti szint (nyelvészeti kutatási terület)
 - individuális szint (pszicholingvisztikai kutatási terület)
 - egyén alatti szint (neurolingvisztikai kutatási terület)

Empirikus vizsgálatok

- „A fogalmimetafora-elmélet megfogalmazása óta számos ötletes kísérlet született a témában, ám az eredmények igen ellentmondásosak, és a metaforikus kapcsolatok pszichológiai realitása máig nyitott kérdés.” (Pléh–Lukács 2014: 791)
- „Tanárként bizonyosan érdemes legalább számolnunk annak lehetőségével, hogy a fogalmak széles köre metaforikus struktúrákban tárul elénk.” (Danesi 1994: 455)
- „A hatékony pedagógiai alkalmazást a nyelvelmélet egy fontos empirikus próbájának tekintem.” (Langacker 2001:3)

- Kövecses–Szabó (1996) kísérlete idiómák (orientációs metaforákon alapuló nyelvi kifejezések) tanulásában
 - 2 angol mint idegen nyelvet tanuló csoport (diákok)
 - A csoport: metaforák nélkül (motiválatlan) memorizálás
 - B csoport: metaforákon keresztül (motivált) memorizálás
 - Eredmény: B csoport 25%-kal jobban teljesített

- Konklúzió:
 - 1. a metaforaelmélet eredményesen alkalmazható
 - 2. a pszichológiai realitás az alkalmazásban marginális kérdés

- A CMT alkalmazásának elsődleges tanulást támogató haszna: L2 szemantikai hálójának strukturálása az idiomatikus kifejezések motiválásával

A CMT alkalmazásának módszerei és tapasztalatai

- fogalmi metafora → metaforikus nyelvi kifejezések deduktív módszer
- Helyszín: Balassi Intézet
- Csoport: heterogén, B2 szint

• *Elválnak útjaink.* • *Innen már nincs visszaút.* • *Sok mindenen ment keresztül.* • *Nem hiszem, hogy ez az út bárhová vezetne.* • *Kapcsolatunk megfeneklett.* • *Hosszú, rögös út áll mögöttünk.* • *Rossz útra tért.* • *Félresiklott az élete.*

Bevezető mondat: „Az életről általában úgy beszélünk, mintha egy utazás lenne.”

1. lépés: literális olvasat

2. lépés: figuratív jelentés

3. lépés: szituációba helyezés

didaktikai szempont: szisztematikusság

- Osztálytermi tapasztalat alapján: fogalmi koherencia → nyelvi kifejezés fogalmi struktúrába helyezése → fogódzó → helyes jelentéssejtés elősegítése
Ez csúcs. – hibás jelentéssejtés: ‘Elegem van’
A BOLDOGSÁG FELFELÉ IRÁNYULÁS (ún. orientációs metafora)
Osztálytermi környezetben: „Fent lenni jó! Lent lenni rossz...”

▪ fogalmi metaforák → metaforikus nyelvi kifejezések → fogalmi metaforák

▫ Tematikus egység: „Társadalom”

Bevezető mondat: „A társadalomról, társadalmi szervezetekről úgy beszélünk, mintha egy gép vagy egy emberi test volna”.

„Brüsszel szerint lassan lábadozik az unió gazdasága.”

„Porszem került a média gépezetébe?”

„Az állam működési zavarainak társadalmi okai.”

1. lépés: táblán megjelenik a két forrástartomány képi formában

2. lépés: idiómákat kapnak papír cetlin

3. lépés: feladatuk eldönteni, mi a kifejezés forrástartománya

4. lépés: literális olvasat

5. lépés: figuratív jelentés

6. lépés: szituációba helyezés

didaktikai szempont: vizualizáció, szókincsbővítés és -ismétlés

tantervi, lineáris szinten: egymásra épülés, elmélyítés – szó szerinti jelentés → elvont jelentés (kezdő szinttől pl. TÉR → IDŐ)

- Kognitív nyelvészeti prognózis: a leghétköznapibb metaforikus nyelvi kifejezések a legközvetlenebb tapasztalaton alapulnak

Emberi test néhány magyar idiómája (Sweetser 1990) alapján:

Fizikai manipuláció ≈ mentális manipuláció, kontroll → *Lelkébe tapos/gázol. Véleményt formál/alkot.*

Látás ≈ megértés, tudás → *Minden világos. Lásd be, hogy hibáztál!*

Hallás ≈ figyelem, engedelmesség, belső fogékonyság → *Nem hallgatott rám. Ide hallgass!*

Tapintás ≈ érzelem → *Próbáld tapintatos lenni. Az eset nagyon mélyen érintette.*

Szaglás ≈ gyanakvás → *Itt valami bűzlik. A rendőrség erre szaglászott.*

Ízlelés ≈ tapasztalás → *Milyen a győzelem íze? Belekóstolt a színészetbe.*

- *Vizualizáció komponensei:* kéz és láb, szem, fül, tenyér, orr, száj/nyelv

Összefoglalás

- **bevésődés:** a tanulók a vizsgálatok szerint jobban elsajátítják az idiómákat, ha motiváltan, a forrás- és céltartományok tudatosításával ismertetjük meg azokat velük;
- **szemantikai háló kibontása órai szinten:** tematikus csomagban, koherens fogalmi hálóban taníthatunk idiómákat, azaz „logikusan” strukturálhatjuk a szókincsbővítést;
- **szemantikai háló kibontása tantervi szinten:** metaforikus építkezéssel a már meglévő szókincs hatékony, absztraktabb használatát segítjük elő;

Hivatkozások

DANESI, MARCEL 1994. *Recent Reserch on Metaphor and the Teaching of Italian*. *Italica* 71: 453–464.

KÖVECSES ZOLTÁN–SZABÓ PÉTER 1996. *Idioms: a view from cognitive semantics*. *Applied linguistics* 17: 326–355.

KÖVECSES ZOLTÁN 2005. *A metafora: Gyakorlati bevezetés a kognitív metaforaelméletbe*. Typotex Kiadó, Budapest.

KÖVECSES ZOLTÁN 2006. *A fogalmi metaforák elmélete és az elmélet kritikája*. *Világosság* 8–10, 87–97.

LANGACKER, W. RONALD 2001. *Cognitive linguistics, language pedagogy, and the English present tense*. In: Martin Pütz–Susanne Niemeier–René Dirven (eds.) *Applied Cognitive Linguistics* 1. Mouton de Gruyter, Berlin. 3–39.

PLÉH CSABA–LUKÁCS ÁGNES 2014. *Pszicholingvisztika 2*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

SWEETSER, EVE 1990. *From Etymology to Semantics*. Cambridge University Press, Cambridge & New York.

Köszönöm a figyelmet!